

Speurtocht naar de juiste omvang van de collectieve sector

In het economendebat over de optimale omvang van de collectieve sector speelt de wig een belangrijke rol. In dit artikel analyseert de auteur de gevolgen van uitbreiding van de collectieve sector door wigvergroting. Modelberekeningen wijzen uit dat bij de huidige omvang van de collectieve sector uitbreiding van de sociale zekerheid gefinancierd door wigvergroting een negatieve uitwerking op de economie heeft. Terugdringing van de collectieve sector zal derhalve meer groei en werkgelegenheid opleveren.

PROF. DR. F.A.G. DEN BUTTER*

De sociale zekerheid in ons land is met name in de jaren zeventig sterk toegenomen. Soms wordt wel gesuggereerd dat het stelsel daardoor van karakter is veranderd en van een vangnet tot een hangmat is geworden. De uitgedijde omvang van de sociale zekerheid brengt twee belangrijke economische problemen mee, nog afgezien van de morele en politieke kant van de zaak die buiten het vakgebied van de econoom ligt.

In de eerste plaats leidt de lage arbeidsparticipatie vanwege de sociale voorzieningen tot een verlies aan produktiviteit, zowel direct als indirect. Direct, omdat het niet-(betaald)-werken een rantsoenering van de factor arbeid kan betekenen; indirect, omdat de niet-werkenden hun kennis en vaardigheden langzamerhand verliezen, zodat hun produktiviteit bij herintreding in het arbeidsproces lager zal zijn dan wanneer zij continu werkzaam waren geweest. In dit licht dienen ook de recente discussies over de sociale vernieuwing, en met name over het recht op inkomen versus het recht op arbeid ('welfare' versus 'workfare') gezien te worden. Uit economisch oogpunt is het immers voordeliger wanneer iemand zijn inkomen verdient uit arbeid dan via een herverdeling van arbeidsinkomsten.

In de tweede plaats heeft de uitdijende sociale zekerheid tot een collectieve sector geleid waarvan vele economen de omvang te groot vinden. Een centrale rol in deze gedachtengang speelt de wig tussen het netto verdiende loon en de bruto loonkosten. Een vergroting van deze wig, nodig om het toegenomen beroep op de sociale zekerheid te financieren, zou, zo is de redenering, de arbeidsmotivatie en daarmee de produktiviteit van de werkenden aantasten. Kortom, de toeneming van de collectieve sector is slecht voor de economie.

Dit is de achtergrond van het hier gepresenteerde onderzoek. Een wigvergroting ter financiering van de sociale zekerheid, of, meer in het algemeen, door een toeneming van de omvang van de collectieve sector, heeft, volgens deze redenering, een ongunstige uitwerking op macro-economische doelvariabelen zoals economische groei en werkgelegenheid. De vraag is: in welke mate? En: welke factoren en veronderstellingen over de werking van de economie zijn hierbij van belang? Gepoogd wordt met een modelmatige analyse licht in deze complexe materie te brengen.

Collectieve sector, wig en het Haavelmo-effect

De afgelopen jaren is de discussie over de vraag of de collectieve sector eigenlijk niet te groot is, af en toe heftig opgelaaid. Een belangrijke rol hierbij speelt de 'draagvlak'-gedachte die aan het eind van de jaren zeventig in de mode is geraakt. Na een eerste ronde rond deze draagvlakgedachte vond in dit blad in 1987/1988 een tweede discussieronde plaats. Dr. B. de Vries, indertijd fractievoorzitter van de CDA in de Tweede Kamer, heeft toen het debat heropend met de stelling dat de omvang van de overheidsuitgaven zich op de lange termijn rond de 60% van het nationale inkomen zou moeten stabiliseren¹. Dit is bekend geworden als de zogenaamde 'Bert-norm'. Deze 60%-norm is door velen bekritiseerd, waarbij in het algemeen tegen de norm is aangevoerd dat deze te star is en dat de optimale omvang van de collectieve sector van de omstandigheden afhangt. Vandaar dat de studiegroep Begrotingsruimte in het advies over het te voeren begrotingsbeleid in de jaren negentig geen uitspraak heeft gedaan over de wenselijke omvang van de collectieve sector². Daarentegen wordt voorgesteld de overheidsuitgaven in de hand te houden via uitgavenplafonds per begrotingshoofdstuk³.

Toch blijft de intrigerende vraag wat nu de optimale omvang van de collectieve sector is. Theoretisch zou men kunnen stellen dat die omvang van de collectieve sector optimaal is, waarbij het beleid in termen van welvaartsverhoging het effectiefst is. Politiek gezien gaat het daarbij om

* De auteur is hoogleraar Algemene Economie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en coördinator van de onderzoeksgroep Toegepaste Arbeidseconomie (ALERT). Met dank aan B. Compajien en H. Vijlbrief voor nuttig inhoudelijk commentaar en aan J. Tas voor de uitstekende onderzoeksassistentie. Dit artikel is gebaseerd op een meer uitgebreid onderzoekverslag getiteld 'Sociale zekerheid, de wig, en economische groei', dat als *VU Research Memorandum* 1990-18 is verschenen.

1. Zie B. de Vries, 60%: een verantwoorde norm?, *ESB*, 21 oktober 1987, blz. 988-994, 998.

2. Studiegroep begrotingsruimte, *Naar gezonde overheidsfinancien*, Tweede Kamer 1988-1989, 20.995, nr.1, 23 januari 1989.

3. Zie ook J.A.J. Alders, Toekomstig begrotingsbeleid, *ESB*, 1 februari 1989, blz. 111-116.

de maatschappelijke welvaart, als combinatie van een aantal doelvariabelen van economische politiek. Nu zal iedere politieke partij eigen gewichten aan de verschillende doelvariabelen in de welvaartsfunctie toekennen. Daarom zal iedere partij een eigen optimale omvang van de collectieve sector nastreven. Van deze abstracte academische norm naar een hard getal is echter een vrijwel onbegaanbare weg. Wellicht valt er nog iets te bereiken door te onderzoeken onder welke veronderstellingen over de omvang van de collectieve sector een door de belastingen gefinancierde verhoging van de overheidsuitgaven niet langer tot een lagere groei leidt maar juist tot een hogere groei. Met andere woorden: bij welke omvang van de collectieve sector het Haavelmo-effect van de 'balanced budget'-impuls van negatief naar positief (of van positief naar negatief) omslaat. In deze probleemstelling is het begrip maatschappelijke welvaart overigens reeds verarmd tot slecht één economische doelgrootheid, namelijk economische groei (of hooguit tot twee wanneer, zoals in het vervolg, ook het 'balanced budget'-effect op de werkloosheid in de beschouwingen wordt betrokken).

Knoester heeft dit Haavelmo-effect voor Nederland en voor een drietal grote industrielanden uitgebreid empirisch onderzocht⁴. Zijn berekeningen tonen dat het Haavelmo-effect in de vier onderzochte landen negatief is. Dit wil dus zeggen dat een uitbreiding van de collectieve sector slecht, en een inkrimping daarvan goed voor de economie is. Dit in tegenstelling tot Haavelmo zelf die in een theoretisch Keynesiaans model positieve effecten van een 'balanced budget'-impuls berekende. Overigens geeft Knoester in zijn onderzoek niet aan van welke modelveronderstellingen en parameterwaarden het afhangt of het Haavelmo-effect negatief dan wel positief is. Aldus toont zijn studie slechts aan dat de collectieve sector in de vier onderzochte landen groter dan optimaal is, doch geeft niet aan van welke factoren dat afhangt.

Ook in het onderhavige onderzoek wordt niet naar het omslagpunt van een 'balanced budget'-multiplier gezocht, doch geldt de omvang van de collectieve sector c.q. van het sociale zekerheidsstelsel als gegeven. Wel wordt onderzocht in welke mate het berekende effect van de 'balanced budget'-impuls afhangt van de modellering van de economie en van de reacties van werkgevers en werknemers op de vergroting van de wig. Deze wig speelt een

centrale rol in de wisselwerking tussen sociale zekerheid, economische groei en arbeidsmarkt⁵.

Zoals vermeld hebben de navolgende berekeningen betrekking op een uitbreiding van de sociale zekerheid c.q. de collectieve sector. Dit wekt wellicht de indruk dat de berekeningen vooral een retrospectief karakter hebben aangezien deze de gevolgen zouden beschrijven van de toeneming van de collectieve sector in het verleden. Deze indruk is echter niet juist. De effecten zijn namelijk in de gebruikte modellen vrijwel volledig symmetrisch verondersteld, zodat voor wigvergroting mutatis mutandis wigverkleining kan worden gelezen. In die zin hebben de berekeningen wel degelijk een prospectief karakter. Immers, hieruit kunnen tevens de gevolgen worden afgeleid van een inkrimping van de collectieve sector, tegenwoordig ook wel balansverkortings genoemd⁶.

Sociale zekerheid: evenwicht en onevenwicht

Deze paragraaf schetst de beide modellen waarmee de berekeningen over de invloed van de wigvergroting op groei en arbeidsmarkt zijn gemaakt⁷. Het eerste model beschrijft de situatie volgens de klassieke theorie waarin zowel de arbeidsmarkt als de goederenmarkt op ieder moment in evenwicht is. Dit eerste model, voorzien van de code M1, is een evenwichtsmodel en lijkt op de modellen van de arbeidsmarkt en sociale zekerheid van één van mevrouw Thatchers belangrijkste economische adviseurs, prof. Patrick Minford. Het tweede model, M2, geeft de economie in onevenwichtigheid weer, zonder ruimende markten. Daarmee lijkt dit model op de Nederlandse beleidsmodellen, zoals bij voorbeeld het CPB deze voor de analyse van de Nederlandse economie hanteert.

De belangrijkste kenmerken van de beide beschouwde modellen zijn in tabel 1 opgenomen. In beide modellen volgt de vraag naar arbeid als afgeleide vraag uit de produktiefunctie. De reële loonkosten spelen hierbij een belangrijke rol. Gaan de reële loonkosten omhoog, dan daalt de arbeidsvraag. In model M1 met evenwicht op de arbeidsmarkt beschrijft de arbeidsaanbodvergelijking het effectieve arbeidsaanbod. Dit effectieve arbeidsaanbod wordt in het evenwichtsmodel verondersteld gelijk te zijn aan de arbeidsvraag. In het model M2 met een onevenwichtige arbeidsmarkt beschrijft de arbeidsaanbodvergelijking daarentegen het feitelijk arbeidsaanbod. De loonvorming wordt in dit laatste model door een loonzettingsvergelijking beschreven, terwijl in het evenwichtsmodel M1 de lonen impliciet via gelijkheid van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt worden bepaald.

In de modellen volgt de goederenvraag uit de gebruikelijke Keynesiaanse bestedingsvergelijkingen (consumptiefunctie, investeringsvergelijking, voorraadvorming, in- en uitvoervergelijkingen). Het goederenaanbod wordt beschreven aan de hand van de inzet van de produktiefactoren.

4. A. Knoester, Stagnation and the inverted Haavelmo-effect: some international evidence, *De Economist*, jg. 131, 1983, blz. 548-584.

5. Zie hiervoor P. Allaart, 60%: invloed op de arbeidsmarkt, *ESB*, 10 februari 1988, blz. 160-163.

6. Zie bij voorbeeld F.G. van Herwaarden, E.J. Pommer en L.W. Ruitenbergh, Balansverkortings, *ESB*, 14 febr. 1990, blz. 151-154.

7. De gebruikte modellen zijn ontleend aan F.A.G. den Butter en B. Compaijen, *Labour market effects of the social security system in the Netherlands*, Vrije Universiteit, Amsterdam, december 1989. In dit verslag, dat in aangepaste vorm in 1991 in *De Economist* gepubliceerd wordt, staan ook de technische details van de modellen. Vermeld zij dat het hier om een ander vraagstuk, en dus ook om andere modellen gaat dan in twee artikelen van mijn hand in *ESB* van vorig jaar, waarin het matigingsbeleid aan drie generaties Nederlandse beleidsmodellen werd getoetst.

Tabel 1. De belangrijkste karakteristieken van de beide modellen

Beschrijving van	M1 Evenwichtsmodel	M2 Onevenwichtigheidsmodel
Arbeidsvraag	vraag naar produktiefactor	idem
Arbeidsaanbod	effectief arbeidsaanbod	feitelijk arbeidsaanbod
Loonvorming	evenwichts-lonen	loonzetting
Goederenvraag	Keynesiaanse bestedingsvlg.	idem
Goederenaanbod	produktiefunctie	idem
Prijsvorming	evenwichtsprijzen	prijzetting
(Onvrijwillige) werkloosheid	geen	arbeidsaanbod min arbeidsvraag
Bezettingsgraad	volledig	goederenvraag/ produktiecap.
kapitaalgoed. voorraad		

Tabel 2. De gevolgen van een verhoging van de overheids-uitgaven met 2% ni, gefinancierd door een verhoging van de belasting- en premiedruk van werknemers (in procenten van de centrale projectie, tenzij anders aangegeven)

	M1 evenwichtsmodel			M2 onevenwichtig- heidsmodel		
	na	1 kw.	1 jr.	6 jr.	1 kw.	1 jr.
Inkomensvolume	-1,2	-1,3	-1,3	0,0	-0,4	-1,1
Uitvoervolume	-2,6	-2,1	-1,8	-0,0	-0,3	-1,1
Invoervolume	-0,1	-0,5	-0,5	0,1	-0,4	-1,9
Prijnspeil	3,2	1,0	0,9	0,0	0,2	0,6
Reële lonen	4,9	4,0	3,9	0,5	0,8	-0,1
Reële wisselkoers	3,2	1,0	0,9	0,0	0,2	0,6
Arbeidsvraag	-1,1	-1,3	-1,3	-0,1	-0,3	-0,4
Arbeidsaanbod	-1,1	-1,3	-1,3	-0,8	-0,7	-0,5
Werkloosheid (in arbeidsjaren x1000)	-	-	-	-44	-28	-14

ren in de productiefunctie. Vanwege het korte termijnkarakter van de hier gehanteerde modellen wordt het goederen-aanbod uitsluitend afhankelijk gesteld van de ingezette hoeveelheid arbeid, waarbij de inzet van het kapitaal gegeven is verondersteld. De prijs op de goederenmarkt komt in model M1, met evenwicht op de goederenmarkt, tot stand door gelijkheid van goederenvraag en goederenaanbod. In het onevenwichtigheidsmodel M2 wordt deze prijs via een prijszetting bepaald. In geval van evenwicht op de arbeidsmarkt in M1 bestaat geen (onvrijwillige) werkloosheid. In model M2 met een onevenwichtige arbeidsmarkt is de werkloosheid zoals te doen gebruikelijk gelijk aan het arbeidsaanbod minus de arbeidsvraag. Ten slotte wordt in geval van evenwicht op de goederenmarkt steeds uitgegaan van een volledige bezetting van het productie-apparaat. Indien de goederenmarkt niet ruimt, is de bezettingsgraad gelijk aan de verhouding tussen goederenvraag en productiecapaciteit.

De omvang van de wig en de groei

De eerste berekening betreft een uitbreiding van de sociale zekerheid waarbij de werknemerspremies omhoog

Tabel 3. De gevolgen van een verhoging van de overheids-uitgaven met 2% ni, gefinancierd door een verhoging van de premiedruk van de werkgevers (in procenten van de centrale projectie, tenzij anders aangegeven)

	M1 evenwichtsmodel			M2 onevenwichtig- heidsmodel		
	na	1 kw.	1 jr.	6 jr.	1 kw.	1 jr.
Inkomensvolume	-0,6	-0,7	-0,6	0,7	0,4	-0,9
Uitvoervolume	-2,0	-1,8	-1,4	-0,1	-0,6	-2,7
Invoervolume	0,3	-0,0	-0,1	1,3	1,8	-0,4
Prijnspeil	2,5	0,9	0,7	0,1	0,4	1,4
Reële lonen	-0,8	-1,4	-1,5	-1,6	-0,2	-1,1
Reële wisselkoers	2,5	0,9	0,7	0,1	0,4	1,4
Arbeidsvraag	-0,5	-0,7	-0,7	0,1	-0,3	-0,7
Arbeidsaanbod	-0,5	-0,7	-0,7	-0,3	-0,0	-0,1
Werkloosheid (in arbeidsjaren x1000)	-	-	-	-19	10	18

gaan. Deze uitbreiding van de sociale zekerheid is hier vorm gegeven als een autonome vergroting van de overheidsuitgaven en omwille van de eenvoud niet als een toeneming van het beschikbaar inkomen, in casu als een verhoging van de overdrachtsuitgaven.

De gevolgen van deze beleidsmaatregel zijn berekend aan de hand van z.g. impuls-simulaties. Hierbij wordt een centrale projectie zonder maatregel vergeleken met een impulsprojectie die het gewijzigde beleid representeert. De beleidseffecten worden voor de verschillende door het model bepaalde macro-economische grootheden berekend als het verschil tussen de centrale en de impulsprojectie. De aldus verkregen tabel met resultaten wordt ook wel spoorboekje genoemd. De berekeningen in deze paragraaf zijn gebaseerd op projecties over 24 kwartalen, dat wil zeggen zes jaar. De beleidsverandering wordt geacht zich in het eerste kwartaal te voltrekken.

Tabel 2 geeft de uitkomsten van de genoemde vergroting van de sociale zekerheid waarbij de werknemers meer premie betalen. In het evenwichtsmodel M1 neemt het arbeidsaanbod door de verhoogde premiedruk af. Het evenwicht op de arbeidsmarkt komt zodoende tot stand bij een lager arbeidsaanbod, en dus bij een lagere arbeidsvraag en hogere reële lonen dan in de centrale projectie. Door de lagere arbeidsvraag komt de productiecapaciteit en daarmee ook de goederenmarkt onder druk te staan zodat de prijzen stijgen. Dit heeft een stijging van de reële wisselkoers tot gevolg, zodat de concurrentiepositie verslechtert. Hierdoor neemt de uitvoer en vervolgens ook de totale vraag af. Volgens dit evenwichtsmodel blijkt dus deze 'balanced budget'-impuls uiteindelijk een flink negatief effect te hebben op zowel de inkomensontwikkeling als op de werkgelegenheid.

In model M2 waarin beide markten niet (onmiddellijk) ruimen, werkt de onevenwichtigheid op de arbeidsmarkt in eerste instantie slechts in zeer geringe mate op de goederenmarkt door. Vanwege het Phillips-curve effect stijgen de lonen, met enige vertraging gevolgd door de prijzen. De concurrentiepositie verslechtert, waardoor de uitvoer en vervolgens de totale vraag afneemt. Dit heeft weer negatieve gevolgen voor de werkgelegenheid. Uiteindelijk is volgens dit model na zes jaar het negatieve effect van de 'balanced budget'-impuls op het inkomen iets lager dan in het evenwichtsmodel.

De coëfficiëntwaarden van de bij deze berekeningen gebruikte modellen zijn vastgesteld op basis van schattingsuitkomsten ontleend aan de literatuur op dit gebied in Nederland. Bij de doorwerking van een verhoging van de belasting- en premiedruk van de werknemers is vooral de keuze van de coëfficiëntwaarde in de arbeidsaanbodvergelijking van belang. Een gevoeligheidsanalyse op dit punt, waarbij met de omvang van de desbetreffende coëfficiëntwaarden is geëxperimenteerd, toont een grote gevoeligheid van de werking van het evenwichtsmodel en een zeer geringe gevoeligheid in het onevenwichtigheidsmodel.

Tabel 3 geeft de effecten volgens de beschouwde modellen, waarbij de door een toeneming van de overheidsuitgaven gerepresenteerde vergroting van de sociale zekerheid niet door de werknemers maar door werkgevers wordt gefinancierd. Volgens het evenwichtsmodel M1 (zie linker kolomblok van tabel 3) stijgen de loonkosten, maar nemen de reële lonen af, waardoor de vraag naar arbeid daalt. Door de afgenomen arbeidsvraag daalt tevens de productiecapaciteit terwijl anderzijds de vraag op de goederenmarkt vanwege de toegenomen overheidsbestedingen juist toeneemt. Het evenwicht op de goederenmarkt wordt hersteld via een prijsverhoging die aan het begin van de simulatieperiode dermate groot is dat deze een fikse verslechtering van de concurrentiepositie en daarmee een afname van de uitvoer impliceert. Pro tanto resulteert dit in een daling van het inkomensvolume die in de hele simula-

tieperiode boven de 0,5% blijft. Vanwege vertragingseffecten in de bestedingsvergelijkingen is voor het bereiken van het evenwicht op de goederenmarkt in de latere kwartalen van de simulatieperiode een minder sterke prijsstijging nodig dan in het eerste kwartaal.

Zoals uit het rechter kolomblok van tabel 3 blijkt, doet de veronderstelling van onevenwichtigheid op de arbeidsmarkt en op de goederenmarkt in model M2 de werking van het model bij deze impuls nogal veranderen. Op de korte termijn weegt de door de verhoging van de overheidsuitgaven vergrote 'conjuncturele' vraag op tegen het negatieve 'structurele' vraageffect van de door de premiedruk gestegen loonkosten. Zo neemt in deze periode het inkomensvolume flink, en de arbeidsvraag enigermate toe. De hierdoor vergrote spanning op de goederenmarkt resulteert in een, zij het niet al te omvangrijke, prijsverhoging. Mede omdat een deel van de premieverhoging naar de lonen wordt teruggewenteld, dalen de reële lonen en daarmee het arbeidsaanbod. Op de lange termijn treedt echter vanwege de verslechterde concurrentiepositie en het verminderde beschikbaar inkomen vraaguitval op zodat de afname van de arbeidsvraag die van het arbeidsaanbod overtreft. Op den duur heeft deze 'balanced budget'-impuls dan ook volgens M2, net als volgens het evenwichtsmodel M1, een daling van zowel het inkomensvolume als van de arbeidsvraag tot gevolg. De werkloosheid neemt hierdoor toe.

Besluit

Dit onderzoeksverslag beschrijft een fragment van de speurtocht naar de optimale omvang van de collectieve sector. De vraag is of een uitbreiding van de sociale zekerheid gefinancierd door een premieverhoging van de werkgevers of van de werknemers een gunstige of ongunstige uitwerking op de economie heeft. Gunstig wordt hierbij opgevat in termen van economische groei en/of werkgelegenheid. Indien immers zo'n uitbreiding gunstig voor de economie zou zijn, ligt uit dien hoofde een uitbreiding van de collectieve sector in de rede. Daarentegen is de collectieve sector te groot bij een ongunstige uitwerking. In dat geval dient deze in omvang te worden teruggebracht.

Volgens alle hier gerapporteerde berekeningen heeft een door premiedrukverhoging gefinancierde uitbreiding van de sociale zekerheid op de lange termijn een negatief effect op zowel de ontwikkeling van het inkomen als op de werkgelegenheid. Met andere woorden, volgens al de hier gehanteerde modellen en modelversies is het z.g. Haavelmo-effect negatief⁸. Aangezien de modellen symmetrisch zijn ten aanzien van een vergroting en een verkleining van de sociale zekerheid, betekent het dat volgens de in de modellen vastgelegde inzichten in de werking van de economie een balansverkorting inderdaad gunstig is voor de groei en de arbeidsmarkt. De omvang en aard van de effecten blijken echter in belangrijke mate te verschillen al naar gelang de wijze waarop de invloed van de sociale zekerheid op de economie gemodelleerd wordt. Zo maakt het voor de vraagstelling duidelijk verschil of het model de veronderstelling in zich bergt dat arbeidsmarkt en goederenmarkt op ieder moment ruimen of dat wordt gepostuleerd dat niet ieder moment marktruiming plaatsvindt. Aldus tonen de modelexercities toch dat de omvang van het Haavelmo-effect in grote mate afhangt van de wijze waarop de economie wordt beschreven. Dit is een kwestie van theoretisch inzicht, dat moeilijk empirisch te beslechten valt. Het illustreert in ieder geval hoe ondoenlijk het is een vaste norm voor de omvang van de collectieve sector te bepalen. Zo'n norm blijkt immers niet alleen afhankelijk van elasticiteitswaarden die slechts met grote onzekerheidsmarges te meten zijn, maar ook van de mate waarin

markten ruimen. Dat kan van periode tot periode, of liever gezegd, van regime tot regime verschillen.

Bovendien geeft ook een precieze meting van het Haavelmo-effect nog geen eenduidige vingerwijzing voor de optimale omvang van de collectieve sector. De vraag of het Haavelmo-effect negatief of positief is, hangt namelijk in het hier gehanteerde type modellen niet samen met de feitelijke omvang van de collectieve sector. In die zin ontbreekt de analogie met de belastingmodellen, waarin naast een officiële een officieuze sector wordt onderscheiden en waarin de belastingopbrengsten volgens de zogenaamde Laffercurve bij een bepaalde belastingdruk hun maximum bereiken⁹. In de alhier gehanteerde modellen geeft het negatieve Haavelmo-effect slechts aan dat terugdringing van de collectieve sector meer groei c.q. werkgelegenheid zal opleveren. De modellen beschrijven niet tot welk punt de collectieve sector het best kan worden teruggedrongen. In geval van een negatief Haavelmo-effect dient namelijk de afweging te worden gemaakt van de inkrimping van de collectieve sector tegenover de maatschappelijke kosten die zo'n inkrimping met zich meebrengt omdat dan minder collectieve goederen geleverd kunnen worden. Hiertoe is het nodig om de welvaartseffecten van enerzijds meer groei en werkgelegenheid door inkrimping van de collectieve sector af te wegen tegen de verminderde mogelijkheid tot levering van collectieve goederen. De bepaling van deze gewichten is een politieke keuze en kan niet door economen worden uitgevoerd.

Frank den Butter

8. Tot een overeenkomstige conclusie komt Van Sinderen met betrekking tot de berekende effecten van 'balanced budget' belastingmaatregelen in een aantal modellen, die verschillen al naar gelang de mate waarin ze marktruiming in de economie beschrijven. Zie J. van Sinderen, *Belastingheffing en economische groei*, Wolters Noordhoff, Groningen, 1990.

9. Zie voor dergelijke berekeningen voor Nederland: A. van Ravensstein en H. Vijlbrief, *Welfare costs of higher tax rates: an empirical Laffer curve for the Netherlands*, *De Economist*, jg. 136, 1988, blz. 205-219.